NAMANGAN VILOYATI TARMOQLARIDA KICHIK BIZNES ULUSHINING O'ZGARISHI VA UNING TASHQI SAVDO FAOLLIGIGA TA'SIRI

Asqaraliyev Saidali Raxmonaliyevich
Namangan davlat universiteti, Moliyaviy munosabatlar kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: saidali.asqaraliyev1990@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-0015-6093

Qabul qilindi: 08.10.2026
Ko‘rib chiqildi: 09.10.2026
Tasdiqlandi: 10.10.2026

Kalit so'zlar: kichik biznes, tarmoq tarkibi, kichik biznes ulushi, Namangan viloyati, eksport, import, savdo saldosi, qoplash darajasi, sanoat, transport xizmatlari.

Annotatsiya. Maqolada Namangan viloyati tarmoqlarida kichik biznes ulushining 2021–2025-yillardagi o'zgarishi va uning tashqi savdo ko'rsatkichlari bilan bog'liqligi tahlil qilindi. Sanoatda ulush o'sgani, boshqa tarmoqlarda biroz kamaygani aniqlandi. Eksport va importdagi kichik biznes hissasini oshirish bo'yicha takliflar berildi.

Kirish. Kichik biznes O'zbekiston iqtisodiyotida yalpi qo'shilgan qiymatning yarmidan ko'prog'ini yaratadi: 2025-yil yanvar-sentabr natijalariga ko'ra uning ulushi 51,5 foizni tashkil etgan [Milliy statistika qo'mitasi 2025]. Mamlakatda 2025-yil uchun kichik va o'rta biznesning YaIMdagi ulushini 55 foizga, sanoatda 34 foizga, eksportda 34 foizga yetkazish maqsadli ko'rsatkich sifatida belgilangan [Tadbirkorlik va fermerlikni qo'llab-quvvatlash markazi 2025]. Shu sababli kichik biznesning hududlardagi o'rnini nafaqat umumiy hajm, balki tarmoqlar bo'yicha ulush va tashqi bozordagi ishtirok nuqtai nazaridan baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

Namangan viloyati zich aholi va rivojlangan tadbirkorlik an'anasiga ega hududlardan biri bo'lib, undagi tarmoq tarkibi o'zgarishlari kichik biznesning qaysi sohalarda mustahkamlanayotganini ko'rsatadi. Tadqiqotning maqsadi viloyat tarmoqlarida kichik biznes ulushining 2021–2025-yillardagi dinamikasini aniqlash, uni tashqi savdo ko'rsatkichlari va transport xizmatlari bilan bog'liq holda baholash hamda amaliy takliflar ishlab chiqishdir.

Kichik biznesni rivojlantirishning mintaqaviy jihatlari O'zbekiston olimlari tomonidan o'rganilgan. B. G'oyibnazarov va H. Rahmonov mintaqada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini yoritgan [G'oyibnazarov B. 2008]. O. Aripov xorijiy mamlakatlarda kichik biznes va xususiy

tadbirkorlik rivojlanishi tajribasini tahlil qilgan [Aripov O. 2018]. A. Ergashev va U. Rasulov Namangan viloyati kichik biznes subyektlarini innovatsion rivojlantirish istiqbollarini, texnologik yangilanish, raqamli transformatsiya va moliyaviy qo'llab-quvvatlashning o'rnini o'rgangan [Ergashev A. 2025]. O. Arzikulov kichik biznes sohasining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi statistik ko'rsatkichlarni yillar kesimida baholagan [Arzikulov O. 2025].

Mavjud ishlarda umumiy yo'nalishlar va respublika ko'rsatkichlari yoritilgan bo'lsa-da, Namangan viloyatida kichik biznes ulushining tarmoqlar kesimidagi o'zgarishini tashqi savdo va transport xizmatlari bilan birgalikda tahlil qilish yetarlicha o'rganilmagan. Mazkur maqola shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

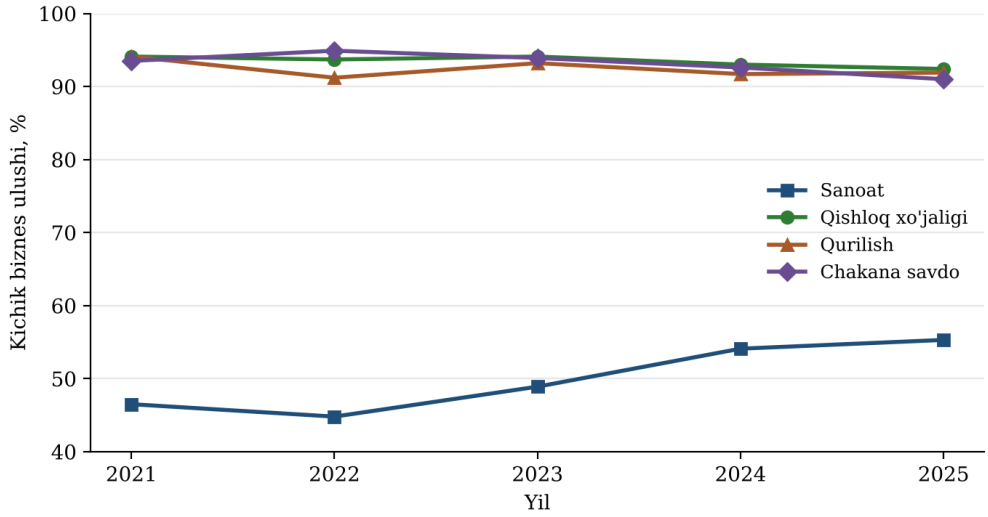
Tahlil 2021–2025-yillar uchun viloyat bo'yicha statistik ma'lumotlarga asoslandi. Dinamik qatorlar, qiyosiy tahlil, mutlaq o'zgarish (foiz punktlarida) va o'sish sur'atini hisoblash, grafik-analitik usullardan foydalanildi. Savdo saldosi eksport va import farqi, qoplash darajasi esa eksportning importga nisbati sifatida talqin qilindi; jadvaldagi qiymatlar qayta hisoblash orqali tekshirildi.

1-jadval va 1-rasmda viloyat tarmoqlarida kichik biznes ulushining o'zgarishi keltirilgan.

1-jadval. Namangan viloyati tarmoqlarida kichik biznes ulushi, %

Yil	Sanoat, %	Qishloq xo'jaligi, %	Qurilish, %	Chakana savdo, %
2021	46,5	94,1	94,1	93,5
2022	44,8	93,7	91,2	94,9
2023	48,9	94,1	93,2	93,9
2024	54,1	93,0	91,7	92,6
2025	55,3	92,4	91,9	91,0
O'zgarish (2025/2021), p.p.	+8,8	-1,7	-2,2	-2,5

1-rasm. Tarmoqlar bo'yicha kichik biznes ulushining o'zgarishi, 2021–2025-yillar

Eng muhim o'zgarish sanoatda kuzatilgan: kichik biznes ulushi 2021-yildagi 46,5 foizdan 2025-yilda 55,3 foizga ko'tarilib, 8,8 foiz punktga oshgan. 2022-yilda ulush 44,8 foizgacha pasaygan, so'ng 2023-yildan boshlab tez o'sgan (48,9; 54,1; 55,3). Demak, sanoatda kichik biznesning roli kuchayib, ulush yarmidan oshgan. Bu mamlakat darajasida kichik va o'rta biznesning sanoatdagi ulushini oshirish vazifasi bilan hamohangdir [Tadbirkorlik va fermerlikni qo'llab-quvvatlash markazi 2025].

Qishloq xo'jaligi, qurilish va chakana savdoda kichik biznes ulushi juda yuqori (91–95 foiz) bo'lib, bu tarmoqlar deyarli to'liq kichik biznes zimmasida ekanini bildiradi. Biroq besh yil davomida ulushlar biroz pasaygan: qishloq xo'jaligida 94,1 dan 92,4 gacha (-1,7 p.p.), qurilishda 94,1 dan 91,9 gacha (-2,2 p.p.), chakana savdoda 93,5 dan 91,0 gacha (-2,5 p.p.). Eng sezilarli pasayish chakana savdoda kuzatilgan va u 2022-yildagi 94,9 foiz cho'qqisidan keyin izchil kamaygan. Bunday siljish, ehtimol, yirik korxonalar (masalan, savdo tarmoqlari va qurilish kompaniyalari) ishtirokining kengayishi yoki subyektlarning yiriklashuvi bilan bog'liq; buni tasdiqlash uchun subyektlar tarkibi bo'yicha qo'shimcha ma'lumot kerak.

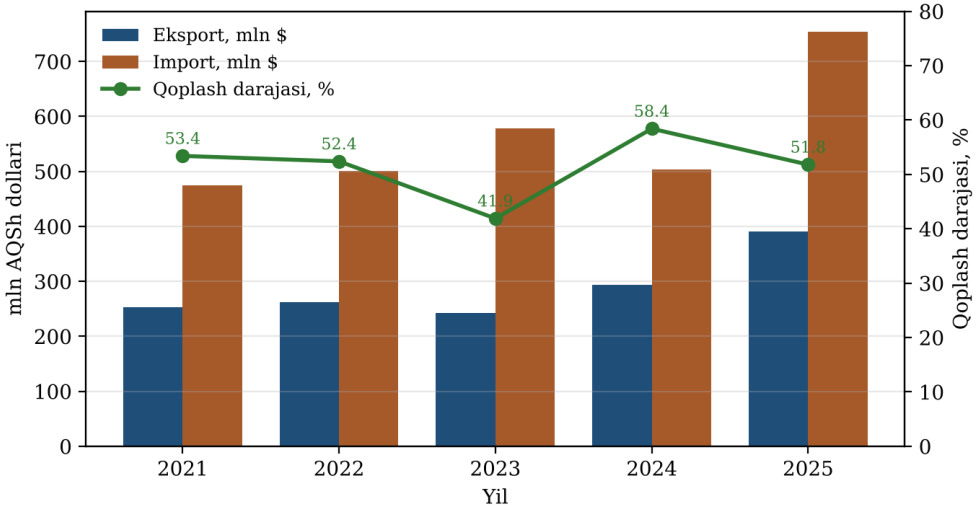
Shunday qilib, viloyatda tarmoq tarkibi muvozanatlashmoqda: sanoatda kichik biznes ulushi o'sib, an'anaviy tarmoqlarda juda yuqori ulush biroz kamaymoqda. Bu kichik biznesning faqat savdo va qishloq xo'jaligi bilan cheklanmay, ishlab chiqarish sohasiga o'tayotganidan dalolat beradi.

2-jadvalda kichik biznes subyektlarining tashqi savdo ko'rsatkichlari keltirilgan.

2-jadval. Namangan viloyatida kichik biznes subyektlarining tashqi savdo ko'rsatkichlari

Yil	Eksport, mln $	Eksportdagi ulushi, %	Import, mln $	Importdagi ulushi, %	Savdo saldosi, mln $	Qoplash darajasi, %
2021	253,5	51,2	474,6	79,8	-221,1	53,4
2022	262,6	45,2	501,5	72,2	-238,9	52,4
2023	242,5	43,4	578,2	70,4	-335,7	41,9
2024	294,2	49,3	503,8	67,6	-209,6	58,4
2025	390,3	54,0	753,7	71,6	-363,4	51,8

2-rasm. Kichik biznesning eksport, importi va qoplash darajasi, 2021–2025-yillar

Kichik biznes eksporti 2021-yildagi 253,5 mln dollardan 2025-yilda 390,3 mln dollargacha, ya'ni 54,0 foizga o'sgan. Dinamika notekis bo'lgan: 2022-yilda biroz oshib (262,6), 2023-yilda 7,7 foizga kamaygan (242,5), 2024-yilda 21,3 foizga (294,2) va 2025-yilda 32,7 foizga o'sgan. Eksportdagi kichik biznes ulushi 2023-yilda 43,4 foizgacha tushib, 2025-yilda 54,0 foizga ko'tarilgan, ya'ni viloyat eksportining yarmidan ko'pi yana kichik biznes hissasiga to'g'ri kelgan.

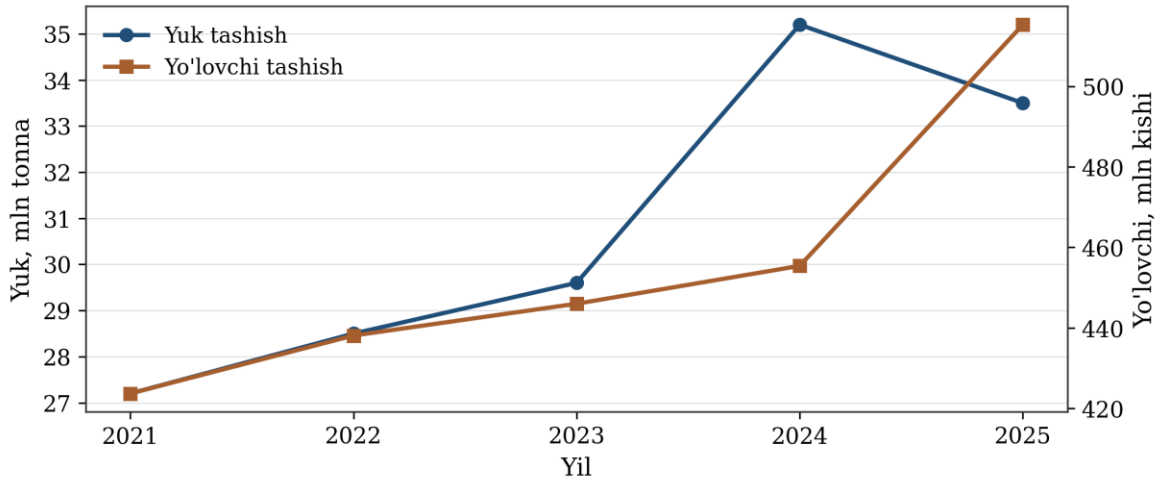
Import esa eksportdan tezroq o'sgan: 474,6 mln dollardan 753,7 mln dollargacha (+58,8 foiz). Faqat 2025-yilning o'zida import 49,6 foizga ko'paygan, eksport esa 32,7 foizga. Importdagi kichik biznes ulushi 79,8 foizdan 71,6 foizga kamaygan bo'lsa-da, u hamon yuqori, ya'ni import asosan kichik biznes orqali amalga oshadi. Natijada savdo saldosining manfiy qiymati 221,1 mln dollardan 363,4 mln dollargacha (+64,4 foiz) kengaygan; eng yomon qoplash darajasi 2023-yilda (41,9 foiz), eng yaxshisi 2024-yilda (58,4 foiz) qayd etilgan, 2025-yilda esa

51,8 foizga tushgan, ya'ni eksport tushumi importning yarmidan sal ko'prog'ini qoplaydi.

Sanoatda ulush o'sishi eksport o'sishi bilan mos keladi: 2024–2025-yillarda sanoatdagi kichik biznes ulushi 54,1–55,3 foizga yetgan davrda eksport 294,2 dan 390,3 mln dollargacha oshgan. Bu mutanosiblik sababiy bog'liqlikni isbotlamaydi, ammo sanoat ishlab chiqaruvchilari eksport salohiyatini kengaytirayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga importning tez o'sishi, ehtimol, xomashyo, uskuna va iste'mol tovarlariga talabning ortishi bilan bog'liq; import tarkibi ma'lumotlari bo'lmagani sababli bu taxmin sifatida qoldirildi.

Transport xizmatlari tashqi va ichki savdo uchun infratuzilma vazifasini bajaradi. 3-rasmda kichik biznes subyektlarining yuk va yo'lovchi tashish hajmi dinamikasi berilgan.

3-rasm. Kichik biznes subyektlarining yuk va yo'lovchi tashish hajmi dinamikasi (grafikdan taxminiy o'qilgan qiymatlar)

Grafikka ko'ra yuk tashish hajmi 2021-yildagi taxminan 27,2 mln tonnadan 2024-yilda taxminan 35,2 mln tonnagacha o'sib, 2025-yilda taxminan 33,5 mln tonnaga kamaygan. Yo'lovchi tashish esa taxminan 424 mln kishidan 515 mln kishigacha ko'paygan, 2025-yilda ayniqsa tez (taxminan 455 dan 515 gacha). Yuk tashishning 2025-yildagi kamayishi bilan import va eksport hajmining o'sishi bir vaqtda kuzatilishi muhim: bu tovar aylanmasining qiymat jihatdan o'sib, tonnaj jihatdan o'smaganini, ya'ni tashilayotgan mahsulot tarkibi yoki narxidagi o'zgarishni ko'rsatishi mumkin. Aniq xulosa uchun tashish bo'yicha raqamli jadval talab qilinadi.

Natijalar kichik biznesning viloyat iqtisodiyotida ikki yo'nalishda rivojlanayotganini ko'rsatadi: sanoatda mustahkamlanmoqda, an'anaviy tarmoqlarda esa juda yuqori ulushni saqlab turmoqda. Tashqi savdoda eksport o'sayotgan bo'lsa-da, importning yuqori sur'ati saldo kamomadini oshirmoqda. Quyidagi takliflar beriladi:

1) sanoatdagi kichik biznes subyektlarini eksportga yo'naltirish: eksport sertifikatlashtirish, logistika va tashqi bozorga chiqishni qo'llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish;
2) importni almashtiruvchi mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish, bu savdo saldosi kamomadini kamaytirishga xizmat qiladi;
3) eksport tushumining barqarorligini ta'minlash uchun eksport bozorlari va mahsulot turlarini diversifikatsiya qilish;
4) raqamli transformatsiya va innovatsion yangilanishni kuchaytirish orqali subyektlarning raqobatbardoshligini oshirish [Ergashev A. 2025];
5) transport-logistika xizmatlarini rivojlantirish va viloyat kesimida tashish hamda tashqi savdo ma'lumotlarini muntazam monitoring qilish.

Xulosa. 2021–2025-yillarda Namangan viloyatida kichik biznesning sanoatdagi ulushi 46,5 foizdan 55,3 foizga o'sdi, qishloq xo'jaligi, qurilish va chakana savdoda esa 91–94 foiz atrofida saqlanib, 1,7–2,5 foiz punktga kamaydi. Kichik biznes eksporti 54,0 foizga o'sib 390,3 mln dollarga yetdi, ammo import yanada tez o'sib, savdo saldosi manfiy qiymatini 363,4 mln dollargacha oshirdi va qoplash darajasi 51,8 foizni tashkil etdi. Kelgusida eksport salohiyatini sanoat orqali oshirish, importni almashtirish va logistikani takomillashtirish ustuvor bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'oyibnazarov B.K., Rahmonov H.O. va boshqalar. Mintaqada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari. – Toshkent: FAN, 2008. – 190 b.
2. Aripov O. Xorijiy mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi. – Namangan: "Namangan" nashriyoti, 2018. – 213 b.
3. Ergashev A., Rasulov U. Namangan viloyatidagi kichik biznes subyektlari faoliyatini innovatsion rivojlantirish // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali. – 2025. – №3(4). – B. 22–26.
4. Arzikulov O. Kichik biznes sohasining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi statistik ko'rsatkichlarni baholash // Green Economy and Development. – 2025.
5. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Yalpi ichki mahsulot va kichik tadbirkorlikning asosiy ko'rsatkichlari, 2025-yil yanvar-sentabr. – Toshkent, 2025.
6. O'zbekiston Tadbirkorlik va fermerlikni qo'llab-quvvatlash markazi. 2025-yilda kichik va o'rta biznesni rivojlantirishning asosiy maqsadli ko'rsatkichlari belgilandi. – 2025. – www.tfqm.uz